

Ποίηση και Χάος

Αν είναι ανάγκη να προβώ στην αποκάλυψη του στόχου της ομιλίας μου από την αρχή (μιας και δεν είμαι σίγουρος αν θα καταφέρω να τον καταστήσω εναργή καθ' οδόν), θα 'λεγα ότι είναι να υποδείξω σημεία της διαδικασίας που έχει να κάνει με την παραγωγή ποιητικού λόγου ως φαινομένου που προσιδιάζει σε χαοτική συμπεριφορά. Επωμίζομαι, βέβαια, έτσι το ανήκουστο: να ξεσέρνω ή να παραδίδω την άσπιλη Ποίηση στις ασεβείς «χειρονομίες» της επιστήμης. Ωστόσο, αυτές οι τελευταίες είναι για καλό.

* * *

Ο φοβερός αιώνας μας, που στη διάρκειά του ο άνθρωπος ωθήθηκε στην πιο προχωρημένη γραμμή επαφής με το συμπαντικό μυστήριο, έχοντας μπει στην τελική ευθεία προς το τέρμα, καταθέτει τις κατακτήσεις του ως κληρονομιά για τον επόμενο. Φεύγοντας αφήνει ανοιχτή την πόρτα για επιδιορθώσεις και αναθεωρήσεις των αντιλήψεων και πεποιθήσεών μας ενόψει της πρόκλησης του χάους, όπως το συλλαμβάνει —πέρα από την ησιόδεια έννοιά του— το περισκόπιο της σύγχρονης επιστήμης, στον ορίζοντα των γνωσιακών μας συστημάτων, με στόχο τους μια «τελική» απάντηση.

«Η σύγχρονη κοινωνία», επισημαίνει οξυδερκής κριτικός της λογοτεχνίας μας, «είναι χαοτική και περίπλοκη». Χαοτική, λοιπόν, και περίπλοκη οφείλει να είναι (δεν μπορεί παρά να είναι, συμπληρώνω εγώ) και η σύγχρονη τέχνη για να εκφράσει το ακατάρρητο χαοτικό της σφρίγος.

* * *

Σκέφτομαι ότι ίσως να μην ήταν άδικο να χαρακτηρίσει κανείς το θέμα μου παρείσακτο σ' αυτό το συμπόσιο. Τι λόγο μπορεί να αρθρώσει η Ποίηση σε ένα επιστημονικό συμπόσιο με περιεχόμενο αναφορές στη θεωρία του χάους, η οποία φέρνει επί σκηνής την επιστήμη της πολυπλοκότητας.

Θα προσπαθήσω, αν και δεν μου ζητήθηκε, να υπερασπίσω τη σκέψη που οδήγησε να βρισκομαι στο βήμα για μια αναφορά με θέμα «Ποίηση και Χάος». Πρέπει όμως να ξεκαθαρίσω ότι θα παραμείνω μακριά από τους συνήθεις φιλολογικούς όρους προσέγγισης στο

πραγματοποιημένο σώμα του ποιητικού λόγου (εννοώ το ποίημα). Εξάλλου δεν θα τα κατάφερα παρά κάκιστα. Δεν είμαι φιλόλογος. Μα κι απ' όσο ξέρω δεν είναι, προς το παρόν, στον ορίζοντα της φιλολογικής επιστήμης και της γλωσσολογίας η *Ποίηση ως πολυπλοκότητα*, στο σύμπαν των εκφραστικών εγχειρημάτων. Θα αναφερθώ, θα υπαινιχθώ μάλλον, τις συνθήκες σύλληψης και, ας μου επιτραπεί να πω, κύησης μιας σπερματικής αφορμής, δηλαδή, την εξέλιξη της εμβρυακής φάσης του ποιητικού γίγνεσθαι, κάτι που, όσο είναι γνωστό, δεν έγινε ή δεν έγινε, στην κλίμακα που υπαινίσσομαι. Και κάτι ακόμα: Υποθέτοντας πως είναι αναντίρρητη, θεωρώ πως είναι περιττή η αναφορά στην αξιολόγηση του ποιητικού εγχειρήματος ως πολυπλοκότητας στο στάδιο που αναφέρθηκε πιο πάνω, μιας και διαχρονικά παρέμεινε και εξακολουθεί να παραμένει αδιακύβευτη η σημασία και ο βαρύν ρόλος της Ποίησης στην πολιτισμική συνεκτικότητα κάθε κοινωνίας, σε όλα τα γεωγραφικά μήκη και πλάτη του πλανήτη μας. Για τα καθ' ημάς, ας ανακαλέσουμε σχετικώς τον Όμηρο, τον Ησίοδο, τους τραγικούς, τους λυρικούς μας κ.λπ. Εξάλλου η Ποίηση [και εννοώ όχι μόνο τη γλωσσική αλλά και την Ποίηση στην επιστήμη (ναι έτσι, κι ας ακούγεται από κάποια ότα παράξενο), διότι πιστεύω πως η καταγωγή, η σύλληψη και η κύηση επιστημονικών θεωριών, που ας μην ξεχνάμε ότι κάποτε διατυπώθηκαν σε έμμετρο λόγο, φέρνει έκδηλα τα χαρακτηριστικά της ποιητικής τόλμης], έλεγα, λοιπόν, ότι η Ποίηση, είτε ως *ανεύρυσμα* του πόρου όπου συνωθούνται οι πολλαπλότητες και οι πολυπλοκότητες του εμπράγματος κόσμου και εκείνου των ιδεών είτε ως *ιδιόγλωσσα* είτε ως *επιφώνημα* πέραν γλώσσας θεωρηθεί, δεν χρωστά την υπόστασή της και την εξέλιξή της σε κανένα θεσμοθετικό μηχανισμό που να τη νομιμοποιεί και να την επικυρώνει υπό τον όρο να τίθεται στην υπηρεσία αλλότριων σκοπιμοτήτων. Και είναι γνωστή η βροντώδης αποτυχία κάθε προσπάθειας να θεσμοποιηθεί (διάβαζε: να παγιδευτεί) το ποιητικό εγχείρημα στην υπηρεσία σκοπιμοτήτων που τις εξυπηρετεί να αγνοούν ή να παραγράφουν τη φυσιολογία της και τους σφυγμούς της. Ή, όπου επιχειρήθηκε κάτι τέτοιο, δεν παρήχθη Ποίηση. Η Ποίηση ή θα είναι πέρα από κάθε αλλοτρίωση, σε ό,τι αφορά στη φύση και στη λειτουργία της, όπως είναι η αναπνοή, ή δεν θα υπάρχει.

* * *

Το κενό που κάποτε συνειδητοποίησε ο άνθρωπος ανάμεσα στον εαυτό του και το πράγμα, το κάλυπτε, υποθέτω, σε πρώτο στάδιο, συμβολοποιώντας το αντικείμενο με την άρθρωση ενός φωνήματος και, σε απώτατη φάση, με το λόγο, κωδικοποιώντας έτσι τη σχέση του μ' αυτό. Ο λόγος (*parlar*), χαρακτηριστικό στοιχείο του ανθρώπου, είναι εγγεγραμμένος σίγουρα στο γονίδιο του είδους. Θα δεχτώ, δηλαδή, ως χαρακτηριστικό του *homo sapiens* (που ο αιώνας του διαρκεί) το ότι ελόγου του λειτουργεί κάτω από το κράτος μιας ενόρμησης που ωθεί το κάθε αποταμιευμένο αισθητηριακό μήνυμα της εμπειρίας του να εκβάλλει σε λόγο. Σε μια φάση της εξέλιξης των διάφορων χαρακτηριστικών του είδους εντοπίζεται εκείνη η τροπή του λόγου που απηχεί την έξοδο του ατόμου από μια συγκινησιακή κατάσταση, σύνδρομο κάποιων περιστατικών που δόνησαν τις ψυχοηθικές χορδές του. Είμαστε τότε στο σημείο/πύλη της ποιητικής έκφρασης.

* * *

Η Ποίηση, στη θεματολογική (και όχι μόνο) συνιστώσα της, αναπτύχθηκε γαλουχούμενη από τη φαντασιακή ύλη του μύθου, ο οποίος μύθος —γεννημένος στα ρηχά τενάγη μιας πρωτόγονης ψηλάφησης του κοσμικού σκηνικού, αναρριχημένος σήμερα σε απίθανου ύψους ερωτήματα και επιστημονικές κλιμακώσεις— αναπαράγεται μεστός από ρωμαλέα φαντασία και τόλμη και αποπειράται, σύγχρονος πια, να προτείνει, όπως και παλαιότερα, μοντέλα κοσμοαντίληψης, αναγομώνοντας με αγωνία και εκστατικό δέος την ασίγαστη περιέργειά μας, που εκβάλλει, όπως πάντα, σε ένα εμβρόντητο *γιατί* και στο μόχθο για την εφεύρεση, την οικοδόμηση ενός όλο έπαρση *διότι*, με σύγχρονο οικοδομικό υλικό από το ορυχείο του χάους. Έτσι, θα ήταν παράδοξο να μείνει η Ποίηση μακριά από τη γενικότερη εποποιΐα των καταστάσεων που διαμορφώνονται στο χώρο των ιδεών από τους διάφορους κλάδους και κατευθύνσεις της γνωσιακής μας δραστηριότητας, σε όλο το φάσμα των εκφάνσεων της φύσης. Από τον Όμηρο έως τις μέρες μας, η ελληνική ποίηση κρατά —και είναι ομολογημένο— την πρώτη ή μια από τις πρώτες θέσεις σε παγκόσμια κλίμακα. Κατόπιν τούτου δεν είναι επιτρεπτό να μένει έξω και μακριά από τις συνθήκες του καιρού μας. Δεν μπορούμε, λοιπόν, να την κρατάμε αδιάφορη και σε απόσταση ενόψει της χαοτικής πραγματικότητας του κόσμου, όπως την αποκαλύπτει σήμερα η σύγχρονη επιστήμη, την οποία κάποιοι πανικόβλητοι θέλουν να τη βλέπουν ως ρήξη ανάμεσα στον άνθρωπο και τη φύση. Και αυτή η απόσταση δεν καλύπτεται μόνο με ένα απλό θεματολογικό δάνειο από την επιστημονική φιλολογία και από την απλή μεταγραφή όρων από το επιστημονικό λεξιλόγιο στον ποιητικό λόγο.

Πέρα απ' αυτό θα πρέπει το ποιητικό εγχείρημα να αναγνωστεί και να αντιμετωπιστεί ως φαινόμενο λεξιακών πυκνώσεων που δομούνται με κάποια διαδικασία, η οποία δεν περιγράφεται επαρκώς με τους όρους της κλασικής γλωσσολογίας αλλά με τους όρους μιας υπό κατασκευή χαοτικής *συνειρμολογίας*, που η «γλώσσα» της πρέπει να αναζητηθεί και να καμινευτεί στα επέκεινα του ορίζοντα της φιλολογίας, ίσως ως ένας κλάδος χαοτικής γλωσσολογίας· και δεν ξοφλάμε λέγοντας πως η Ποίηση είναι μια «γλώσσα» μέσα στη γλώσσα, μια μετα-γλώσσα και τίποτα πιο πέρα. Θα χρειαστεί να σχεδιαστεί μια προβληματική στο πλαίσιο της ιδέας ότι το φαινόμενο μπορεί να πιλοτάρεται από μια νομοτέλεια που διέπει την ποιητική δημιουργία.

Ποιου τύπου ερωτήματα μπορούν να διατυπωθούν για τη χάραξη ενός σχεδίου προσέγγισης ενός φαινομένου, που στην προκειμένη περίπτωση είναι η εμφάνιση ενός λεξιακού μορφώματος μέσα στο χαοτικό σύμπαν των σημαίνουσών οντοτήτων, όπως είναι οι λέξεις, με αφορμή ένα «σπέρμα» που εισέδυσε σ' αυτό το σύμπαν, προερχόμενο από ένα άλλο εξω-λεξιακό σύμπαν; Παράμενουμε στο πρόβλημα της προσέγγισης του ποιητικού γεγονότος από τη σκοπιά της κήσής του πριν από την οριστική μορφή του μέσω των παραμέτρων μιας ποιητικής μορφολογίας. Το ποίημα είναι μια γλωσσική δομή, προϊόν ενός παιχνιδιού στο οποίο συνεισφέρουν πολλοί παράγοντες, κινημένοι από μια τυχαία αφορμή (άκουσμα, εικόνα, λέξη, είδηση, περιστατικό), μια στιγμιαία, τελοσπάντων αισθητηριακή εμπειρία που κλιμακώνονται *αυτόματα* και συσσωρευτικά, χωρίς να επιλέγονται με αξιολογήσεις που τις επιτάσσει ένα στημένο σχέδιο σύνταξης, μια άσχετη με την Ποίηση βούληση με σκοπό

την υποκλοπή προσχεδιασμένης για κατανάλωση, συγκίνησης. Είναι η φάση που δείχνει το χάρισμα μιας χαοτικής συμπεριφοράς των παραγόντων που, ενεργοποιημένοι από μια απλή πρωτογενή αισθητηριακή (και όχι μόνο) εμπειρία, μεγιστοποιούνται αναπαραγόμενοι ως δεύτερη, τρίτη και καθεξής γενιά παραγόντων, καθ' οδόν προς ένα αποτέλεσμα πολύ μεγαλύτερης κλίμακας σε σχέση με την αρχική αφορμή, αποκαλύπτοντας έτσι τη *μη γραμμικότητα του ποιητικού φαινομένου στο στάδιο της κήσής του*. Μιλάμε για την Ποίηση/Ποίηση και όχι για την Ποίηση/στιχουργία, που πολλές φορές υποκαθιστά την πρώτη, φορτωμένη με ψιμύθια μαυλισμού, που ο Κάλβος δεν δίστασε να τα αποκαλέσει βαρβαρότητας.

* * *

Δεν είμαι βέβαιος αν η Ποίηση, στο εισέτι αγεώγητο επίπεδο της φυσιολογίας της, παράγει λόγο συνεκτικό ή παραληρηματικό ή, να το πω αλλιώς, αν η Ποίηση λειτουργεί σε επίπεδο *μη γραμμικών εξαλλαγών μέσα στο σύμπαν της λεξιακής ύλης*, παράγωγο χαοτικής συμπεριφοράς του εκφραστικού δυναμισμού μας στην περιοχή των φωνημάτων. Σχετικά με μια διήγηση που να αφορά σ' αυτές τις μη γραμμικές εξαλλαγές στην περιοχή της Ποίησης, δεν ξέρω αν θα μπορούσε να γραφτεί ποτέ μια γλώσσα με σύνταξη ανάλογη μ' εκείνη των μη γραμμικών συστημάτων και εξισώσεων. Θα είχε, πιστεύω, τεράστιο ενδιαφέρον να συνδράμουν κλάδοι όπως η μοριακή βιολογία, η βιοχημεία, η γενετική κ.λπ., με προσανατολισμό στο λόγο ή, ακριβέστερα, στη λογόγλωσσα, σε συνεργασία με μια μοντέρνα γλωσσολογία. Όσο θα παραμένουμε μακριά από το εισέτι αναπληράσιμο ζέον πλάσμα της Ποίησης, και γι' αυτό με άγνωστες και απερίγραφτες τις πρωτογενείς συνθήκες παραγωγής του ποιητικού λόγου, το ποιητικό φαινόμενο, που δεν είναι βέβαια καθόλου μόνο γλωσσικό φαινόμενο, θα περιφέρεται έξω από το εργαστήριο που, παρά το ρίσκο των μη επαληθεύσεων, θα εμπιστεύεται το πείραμα και την εις βάθος έρευνα.

* * *

Το χάος (που σαν λέξημα ακούγεται για πρώτη φορά σε ποιητόμορφη διήγηση κοσμογονίας) μέσα στη σύγχρονη Ποίηση δεν είναι εκείνο το ησιόδειο που, όπως αναφέραμε πιο πάνω, είναι ένα λεξιακό εύρημα/απάντηση στην αγωνιώδη αναζήτηση μιας μυθικής αφετηρίας που να χρεώνεται τη σειρά καταγωγής και εμφάνισης μορφών στο διατακτικής μορφής βιωμένο μοντέλο, όπως το παρέχει ο βιολογικός χρόνος.

Θα μπορούσαμε να επικαλεστούμε πάρα πολλά παραδείγματα από τον Όμηρο ίσαμε τη σύγχρονη Ποίηση που, με αδιάστατη οπτική και τολμηρές προσβάσεις στο επίπεδο σύλληψης και κήσης των αφορμών τους, προχωρημένες πέρα από τα αντίστοιχα γνωστά μοντέλα της κλασικής φιλολογίας, θα έδειχναν ίσως ότι το ποιητικό φαινόμενο μπορεί να θεωρηθεί ανάλογο των μη γραμμικών φαινομένων, παίζοντας έτσι θέση κάτω από τους προβολείς της θεωρίας του χάους. *Είναι μια πρόταση*. Το χάος και τη θεωρία του υποχρεωνόμαστε πια, ενώπιον ενώπιον, να το συμπεριλάβουμε στις ενατενίσεις μας, όχι μόνο ξεπερνώντας τη μυθολογία του που το ήθελε γεννήτορα του Σύμπαντος, αλλά και αγνοώντας τη vulgata σημασία του, που στους καιρούς μας το θέλει δαίμονα/ζιζάνιο, να συμβολίζει την

ανεξέλεγκτη κατάσταση σύγχυσης στους διάφορους άτυχους σχεδιασμούς μας. Τώρα καταπιανόμαστε να αναζητήσουμε μια γλώσσα για να μεταφέρουμε σε λόγο την ανορθόδοξη νομοτέλειά του που, επειδή μας διαφεύγουν οι «νόμοι» της αταξίας, τη θέλουμε να επιτρέπει και να διέπει τη δημιουργία εδώ και εκεί εντός του, *αρχιπελάγων τάξης*, σαν τόπων όπου μπορούν να λειτουργούν άνετα οι μηχανισμοί της νοημοσύνης μας, παγιδευμένης σ' έναν ορθολογισμό που καταγίνεται να στήνει εδώ κι εκεί πραγματικότητες, όχι όμως, ή όχι ακόμα, και την πραγματικότητα που φλεγμαίνει το από καταβολής μας υπαρκτικό άγχος — αυτό που πολλοί το τοποθετούν πέρα από την εμβέλειά του.

* * *

Θα κλείσω με μια αποστροφή για τη σχέση Ποίησης και Επιστήμης. Δεν έπαψε, αιώνες τώρα, να λυμνίνεται το φιλοσοφικό στοχασμό ένα στοίχημα: εκείνο της *ενότητας*, σαν μια μανιακή ιδεοληψία. Λέξη βραχνάς, που σε έσχατη ανάλυση σημαίνει να αναγάγουμε τις απαντήσεις μας στο ελάχιστο της φιλοσοφικής άρθρωσης. Η εγκυρότητα αυτής της αγκύλωσής μας ελέγχεται με κριτήριο το τι αντανακλά αυτό το ζητούμενο. Μήπως μια, εντροπική θάλαγα, τάση της αντίληψής μας; Ή το άγχος έναντι της βουερής πολλαπλότητας, το άγχος έναντι του αστάθμητου που παραπέμπει στο άρρητο, αν και αυτό το δεύτερο δεν είναι άσχετο με την οριακή εμβέλεια του πρώτου; Στην πορεία για την ενότητα συνοδοιπορεί ο διχασμός του εγώ από το υπόλοιπο Σύμπαν: αυτή η αξεπέραστη νεύρωση. Η Ποίηση κινείται μέσα σ' αυτή τη νεύρωση, γαλουχείται απ' αυτή, ζει μέσα της. Η Επιστήμη αναζητά τρόπους να την προσπελάσει. Το πνεύμα πολωμένο ανάμεσα στην Ποίηση και την Επιστήμη μαυλίζεται από το αδιέξοδο που ονομάζουμε *θαύμα*. Η Ποίηση είναι κληρούχος του θαύματος. Η Επιστήμη έχει επωμιστεί την ανατομία του. Η Ποίηση, όχημα εκ βαθέων των χαοτικών διαστρώσεων, παραβιάζοντας αδιάστατα τα όρια του ελεγχόμενου λόγου, εξαγγέλει τον παφλασμό του θαύματος. Όσες φορές η επιστημονική γνώση γιγναντώθηκε πέρα από κάποιες κεκορεσμένες και ατελέσφορες συμβάσεις της, ήταν που μέσα από την Ποίηση άγγισε το θαύμα. Κάθε που η Επιστήμη αναδιπλώνεται και αυτοξεπερνιέται είναι γιατί ανοίγεται προς την Ποίηση: Να πω, με την ευκαιρία, τι ποίηση ενέχει ο στίχος που σελαγίζει στο αέτωμα του θνήσκοντος αιώνα μας, διαβασμένος σε ιαμβικό ενδεκασύλλαβο $E = mc^2$; Η Ποίηση αντανακλά την πάλη ανάμεσα στο πάθος και το λόγο. Το πάθος πιέζει το λόγο που βγαίνει παθιασμένος και χαοτικός. Ο λόγος πιέζει τα πάθη που εκβάλλουν σε λεξιακά νεφελώματα. Η διαλεκτική αυτή τριβή δίνει διέξοδο προς το σπινθήρα ποίημα, απελευθερώνοντας μια μη νομισματοποιήσιμη στις αγορές των ανταλλάξιμων αξιών ενέργεια.